

ağlamasından acı duyması, Münker ve Nekir'in sorgulaması gibi konular anlatıldıktan sonra bunlara açıklama niteliğinde altı fasla yer verilir. Bu çerçevede ruhla nefsin ayrı şeyler değil aynı şey olduğu, kabir azabının bir imtihan sayıldığı, bu arada çocukların da kabir sualiyle karşılaşacağı, kabrin cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukur oluşunun yorumu, kabir ehline âhiretteki yerlerinin gösterilmesi, peygamber ve şehidlerin cesetlerinin kabirde çürümediği gibi konular sıralanır (s. 4-200). İkinci bölümde ikinci defa sūra üfürülmesi, ölülerin diriltmesi (ba's), arasât meydana toplanması (haşr), şefaât, amelârin tartılması, insanların sorguya çekilip haklı ile haksız arasında hüküm verilmesi (mîzan-kısâs), havz-ı kevser, a'râfta kalanlar, sırat, cennet ve cehennem, müminlerin Allah'ı görmesi (rû'yetullah), müslüman ve müşrik çocuklarının âhiretteki konumu gibi hususlar ele alınır (s. 200-605). Üçüncü bölümde fitnelerin kıyamete yakın dönemde yağmur taneleri ve deniz dalgaları gibi ortaya çıkması, Hz. Osman ile Hz. Hüseyin'in şehid edilmesi, yaşanacak çeşitli kargaşalıklar, bazı şehirlerin fazeleti ve fethi, mehdî, deccâl, nüzûl-i İsâ, Ye'cûc ve Me'cûc, dâbbetü'l-arz, güneşin batıdan doğması gibi olaylara yer verilir (s. 606-800). *Tezkiretü'l-Ḳurṭubî* Cenâb-ı Hak'tan müslüman olarak ölmeyi, şehidler ve sâlihlerle beraber haşredilmeyi, kurtuluşa eren müttakiler arasında bulunmayı ve bu eserin lutf-i ilâhîye mazhar olmasını talep eden bir niyazla sona erer.

Kurtubî, Eş'ariyye mezhebine bağlı olup eserinde bu mezhebin âlimlerinden Bâkılânî, İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, Ebû İshak el-İsferâyînî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhim el-Kalânîsî, Fahreddin er-Râzî ve İbn Atıyye gibi konuları faydalanmış, onların konuyla ilgili görüşlerini benimsemiştir. Ancak rivayetleri kaydederken inanç hususunda gösterilmesi gereken hassasiyeti tam olarak göstermemiş, birçok zayıf, hatta uydurma rivayete ve İsrâiliyat türü haberlere yer vermiştir. Eserin ilmî neşrini gerçekleştirenlerden Ebû Süfyan Mahmûd b. Mansûr el-Bestavîsî bu tür rivayetlere kendi mukaddimesinde işaret etmiştir. *et-Tezkire*'de ayrıca başta *Kütüb-i Sitte* ile İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭaʿ*ı, Dârimî'nin *es-Sünen*'i ve Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i olmak üzere muteber hadis kaynaklarından nakiller yapılmıştır. Ancak Kurtubî'nin bu eserinde kaydettiği bazı görüşlere kelâmcılar itibar etmemiştir.

et-Tezkire'nin çeşitli ilmî neşirleri gerçekleştirilmiştir. Örnek olarak Ahmed Hicâzî es-Sekkâ'nın Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye'deki neşri (Beyrut 1405/1985), Dârü'l-fıkr'de yapılan diğer bir neşir (baskı yeri ve tarihi yok), Seyyid el-Cemîlî ile (Kahire-Beyrut 1407/1987) Ebû Süfyan Mahmûd b. Mansûr el-Bestavîsî'nin (Medine 1417/1997) iki cilt halindeki neşirleri zikredilebilir (diğer baskıları için bk. Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, s. 133). Eserin özellikle Bestavîsî neşrinde hadislerin tahriri ve tenkidi yapılmış, zayıf ve uydurma rivayetlere, menkıbe ve İsrâiliyat türü nakillere dikkat çekilerek bunlara dayanan yanlış inançlara işaret edilmiştir. Bu olumlu tesbitler göz önüne alındığında müellifin te'villeri dolayısıyla bazılarınca bid'atçılıkla suçlanması tasvip edilemeyeceği anlaşılar. *et-Tezkire*, Abdülvehhâb eş-Şarânî tarafından *Muhtaşaru Tezkireti'l-Ḳurṭubî* adıyla ihtisar edilmiştir (Kahire 1898). Şarânî bu eserinde *et-Tezkire*'de mevcut 291 babı 219'a indirmiş, Kurtubî'nin kitabındaki fasılları kaldırmış ve gerekli bilgileri bab içinde vermiştir. Şarânî ayrıca Kurtubî'nin eserindeki ölüm ve âhiretle doğrudan ilgili olmayan hususları, az kullanılan kelimelerin açıklamalarını, zor anlaşılan ifadelerin izahlarını, dil bilgisi tahlil ve değerlendirmelerini, kıssa ve menkıbeleri çıkarmıştır (T trc. Hasan Tahsin Emiroğlu, *Kısaltılmış Tezkire-i Kurtubî*, Konya 1995). *et-Tezkire*'nin Dârü'l-fıkr baskısının iç kapağında Şarânî'ye nisbet edilen söz konusu muhtasarın ona ait olmadığı şeklinde bir iddia ileri sürülmüşse de herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Eseri M. İbrâhim Sâlim de *Yevmü'l-fevzi'l-ekber* adıyla özetlemiş (Kahire 1405/1984), Celâleddin es-Süyûtî *Şerhu's-sudûr fi şerhi ḥâlil-meṭâ fi'l-ḳubûr* isimyle şerhetmiş (Kahire 1309, 1329), *Kitâbü'l-Berzaḥ* diye meşhur olan bu şerh Farsça'ya çevrilmiştir (Lahor 1871). *et-Tezkire*'ye Abdüsselâm b. İbrâhim el-Lekânî de *Hâşiye 'alâ Tezkireti'l-Ḳurṭubî* adıyla bir hâşiye yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kurtubî, *el-Câmî*, I, 137, 378; II, 193, 241; a.mlf., *et-Tezkire fi ahvâli'l-meṭâ ve umûri'l-âhire* (nşr. Ebû Süfyan Mahmûd b. Mansûr el-Bestavîsî), Medine 1417/1997, I-II; *Keşfü'z-zunûn*, I, 390; Brockelmann, *GA*, I, 529; *Suppl.*, I, 737; *Hedîyyetü'l-ʿârifîn*, II, 129; Meşhûr Hasan Mahmûd Selmân, *el-İmâmü'l-Ḳurṭubî şeyḥu e'immeti't-tefsîr*, Dimaşk 1413/1993, s. 133; Tayyar Altıkulaç, "Kurtubî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXVI, 455-457; Metin Yurdagör, "Lekânî, Abdüsselâm b. İbrâhim", *a.e.*, XXVII, 130.

İLYAS ÇELEBİ

TİTVÂNÎ

(bk. İBN TÂVÎT *et-TİTVÂNÎ*).

TİTVÂNÎ, Muhammed Dâvûd (محمّد داود التطواني)

Muhammed b. el-Hâc Ahmed
b. Dâvûd
et-Tıtvânî el-Endelûsî
(1901-1984)

Faslı fıkıh âlimi,
tarihçi ve gazeteci.

12 Zilhicce 1318'de (2 Nisan 1901) Fas'ın Tıtvân şehrinde Endülüs asıllı bir fakihin oğlu olarak doğdu. 1912 yılından itibaren babasından ve başta Muhammed b. Tâvî et-Tıtvânî ve Muhammed b. Muhammed el-Merî et-Tıtvânî olmak üzere şehrin önemli âlimlerinden dinî ilimler tahsil etti. Özellikle fakih ve tarihçi Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed er-Ruhûnî ve fakih Ahmed ez-Zevâkî'nin derslerine devam etti. 1920'de babası tarafından Fas şehrine gönderildi. Karaviyyin Üniversitesi'nde iki yıl okudu. Ahmed b. Hayyât, Ebû Şuayb ed-Dükkâlî ve Muhammed b. Arabî el-Alevî gibi âlimlerden ders aldı. Tıtvân'a döndükten sonra adliye teşkilâtında çalışmaya başladı. Muhammed b. Abdülkerîm el-Hattâbî'nin sömürgecilere karşı başlattığı bağımsızlık mücadelesi sırasında *el-Ehrâm* gazetesinin muhabirliğini yaptı. 1925'te arkadaşlarıyla birlikte Kuzey Afrika'da himaye döneminde öğretim dili Arapça olan ve modern usulde öğretim yapan, sömürge yönetiminden bağımsız el-Medresetü'l-ehliyye'yi kurdu ve müdürlüğünü üstlendi. Kuzey Mağrib'de millî hareketin, kültürel uyanışın ve millî gazeteciliğin öncülüğünü yapanların çoğu buradan mezun oldu; bunlar Hizbû'l-İslâhî'l-vatanî'nin kurucuları ve yöneticileri arasında yer aldı. Tıtvânî'nin gayretleri neticesinde 1928'den itibaren Tıtvânlı öğrencilerin Nablus ve Mısır gibi ilim merkezlerine gönderilmesiyle Doğu İslâm dünyasına kültürel ve siyasal açılım gerçekleşti. Aynı yıl içinde arkadaşlarıyla birlikte Tıtvân'daki ilk büyük matbaa şirketini kurdu. Kuzey Afrika'da istiklâl mücadelesinin ve bağımsızlık düşüncesinin yayılmasında büyük rol oynadı.

1930'da Fas'ın İspanya himayesindeki bölgesinde İslâmî öğretimin ıslahı için kurulan heyete üye seçildi ve heyet adına ıslah projesine hazırladı. Bu yıllarda Fas şehrine giderek Allâl el-Fâsî ve Muhammed b. Hasan el-Vezzânî ile gizli toplantılar yaptı.

Üçü birlikte el-Hizbû'l-vatanî için bir kanun hazırladı. 1931'de Kuzey Fas halkını temsil eden Lecnetü'l-metâlibi'l-vataniyye'ye üye seçildi. 1933'te gazeteciliğe yönelerek Mağrib'de bağımsızlığı savunan ilk Arapça gazete olan *Selâm*'ı çıkardı. Yazdığı makalelerde müslüman Arap toplumunun kalkınması meselesine ve siyasî konulara özel bir önem vererek bağımsızlık hareketinin olgunlaşmasında etkili oldu. Ancak Fransız sömürge yönetimi 18 Mayıs 1934'te genel emniyeti ihlâl ve yönetimi zora sokma gerekçesiyle gazetenin Fransız himaye bölgesine girişini yasakladı. Ardından İspanya sömürge yönetimi, kamuoyu için tehlikeli olduğu gerekçesiyle onuncu sayısı çıkan derginin yayımını durdurdu. Aynı yıl içinde Tanca uluslar arası bölge yönetimi, genel güvenlik yönünden sakıncalı bulunduğu gerekçesiyle Tıtvânî'nin Tanca'dan uzaklaştırılmasına karar verdi. Fransa sömürge idaresi de onun on yıl bölgeye girişini yasakladı.

Tıtvânî, 1934'te İspanya'nın himaye bölgesinde Mahzen Adliye mahkemeleri yasası hazırlama komisyonuna ve İslâmî öğretim yüksek heyetine üye seçildi. Ayrıca Paris'te toplanan Kuzey Afrika talebe cemiyetinin resmî temsilciliğini yaptı. 1935'te hacca gitti. Altı ay süren hac yolculuğu sırasında Mısır, Hicaz, Necid, Irak, Doğu Ürdün ve Filistin'e uğradı. Suriye ve Lübnan'a girişine ise Fransa idaresi izin vermedi. 1936'da *el-Aḥbâr* dergisini yayımlamaya başladı, ancak beş sayı çıktıktan sonra 12 Nisan 1936 tarihli son nüshasının ardından bu dergi de yasaklandı. 1937'de İspanya himayesindeki bölgede ilk resmî görevi olan İslâmî eğitim genel müfettişliğine tayin edildi. Bu görevi dolayısıyla Mısır, Fransa, İtalya ve İsviçre'ye gitti, Cenova'da Emîr Şekîb Arslan'la buluştu. Onun gayretleri sayesinde bölgede yedi dinî enstitü ve çok sayıda modern okul açıldı. Bu okulların müfredat programlarını da Tıtvânî hazırladı. 1939'da İslâmî Eğitim Yüksek Meclisi başkan yardımcılığına tayin edildi, aynı zamanda Kuzey Mağrib İslâmî Vakıflar Yüksek Heyeti'ne üye seçildi. 1942'de İspanyol himaye bölgesinde maarif müdürlüğüne getirilince görüşlerini ve tekliflerini uygulamak için fırsat buldu; öğretimin ıslahı ve modern metotların uygulanması çalışmalarını yürüten makamlara Doğu ve Batı ülkelerindeki en yeni metotlara dair raporlar sundu. 1948'de müfettişlik görevinden istifa etti. Fas'ın meşrû kralının tahtından uzaklaştırıldığı dönemde idarî görev almadı.

Fas'ın bağımsızlığını kazanmasına kadar sadece el-Ma'hedü'd-dînî el-âli ve Medresetü'l-muallimât'ta ders verdi. Bu arada özellikle *Cerîdetü'l-ümme*'de, imzasız veya Ebû'l-Hasan, el-Mücâhid, el-Vatanî, Fete'l-Arab gibi takma adlarla çeşitli gazete ve dergilerde siyasî ve sosyal içerikli makaleler yazdı.

1956'da bağımsızlık döneminde Tıtvânî, V. Muhammed tarafından Millî İstişare Meclisi üyeliğine tayin edilen dört âlimden biri oldu. Tunus'un istiklâl bayramında bu meclisi temsil etti. Karaviyyîn Üniversitesinde uluslar arası diploma imtihanı heyetinde görevlendirildi. Aynı zamanda eğitim ve öğretimin ıslahı için kurulan heyete alındı. 1957'de İslâm Hukuku Tedvin Heyeti'ne, iki yıl sonra da Millî Eğitim Yüksek Heyeti'ne üye seçildi. 1969'da II. Hasan tarafından Rabat Kraliyet Kütüphanesi müdürlüğüne tayin edildi ve 1974'te sağlık sorunları sebebiyle istifa edinceye kadar burada çalıştı. Beş yıl süren bu görevi esnasında kütüphanede yer alan Tıtvân tarihiyle alâkalı resmî yazışmalar, adli siciller, vakıf yıllıkları ve diğer resmî belgeleri incelemek imkânı buldu. Tıtvân tarihiyle ilgili hacimli eserinde bu belgelerden önemli ölçüde yararlandı ve kitabında araştırmacılar için bu dönem hakkında ilk defa bol miktarda malzeme toplamış oldu. İstifasının ardından Tıtvân'a dönen müellif 4 Ramazan 1404'te (4 Haziran 1984) vefat etti. Fas bağımsızlık hareketinin öncülerinden olması dolayısıyla "el-üstâdü'l-celîl" unvanı verilen Tıtvânî büyük bir vatan sever olmasının yanı sıra ıslahatçı bir âlim ve çağdaş İslâm düşüncesinin öncülerinden sayılır. Kültürel uyanışın önderlerinden, eğitim ve öğretimin ıslahına önemli katkıda bulunan bir eğitimci, Fas basın ve gazetecilik tarihinde yer almış başarılı bir gazetecidir. Aynı zamanda kendisi bir Tıtvân tarihçisidir. İçindeki nadir yazma eserler, çok sayıda resmî belge, mecmua, gazete, pul ve paralar bakımından oldukça zengin olan Tıtvân Dâvûdiyye Kütüphanesi'nin de kurucusudur.

Eserleri. 1. Târîhu Tıtvân. Kuruluşundan müellifin dönemine kadar mufassal bir Tıtvân tarihidir. Her dönem için önce şehrin valileri tanıtılıp önemli olaylar anlatıldıktan sonra şehirde kadılık yapan âlimler, şehirde yetişen meşhur şahıslar, o dönemde şehri ziyarete gelen tanınmış kişiler ele alınır. Ardından şehrin siyasî, ilmî, edebî ve içtimâî durumu hakkında bilgi verilir. Eserde Tıtvân'ın sosyokültürel tarihinin yanı sıra şehrin topografyası, ge-

lenek ve görenekler, lehçeler ve bayramlar hakkında zengin bilgi bulunmaktadır. Müellifin özellikle Rabat Kraliyet Kütüphanesi'ndeki görevi sırasında faydalandığı belgelere dayanarak hazırladığı, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başlarına ait çok sayıda belgeye yer verdiği bölüm şehrin tarihinin bu safhası bakımından büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda eserde bölgedeki gelişmelere de kısmen yer verilmiş, bütün Mağrib tarihinin önemli olayları üzerinde durulmuştur. On iki ciltlik eserin ilk sekiz cildi müellifin sağlığında basılmış (Tıtvân 1379-1398/1959-1978), daha sonra kızı Hasnâ Dâvûd önce IX. cildi (Tanca 1419) ve ardından X-XII. ciltleri (Tıtvân 2009-2012) yayımlamıştır. *Târîhu Tıtvân*'ın VI. cildindeki sekizinci babın ikinci kısmı *en-Nûrû'l-berrâk fi tercemeti's-Şeyḥ Muḥammed el-Ḥarrâk* adıyla müstakil olarak da yayımlanmıştır (Tıtvân 1968). **2. Muḥtaşaru Târîhi Tıtvân** (Tıtvân 1955). **3. 'Alâ Ra'si'l-erba'în: Müzekkirât** (nşr. Hasnâ Dâvûd, Tıtvân 1421/2001). 1915 yılında yazmaya başladığı, kırk yaşına kadar yaşadıklarına dair hâtıratıdır. Hasnâ Dâvûd, daha sonra babasının çeşitli eserlerinden onun kırk yaşından sonraki yıllarına dair hâtıralarını toplayıp bu esere tekmile mahiyetinde *'Alâ Ra'si's-semânin* adıyla yayınlamıştır (Tıtvân 2011). **4. el-Emsâlü'l-âmmiyye fi Tıtvân ve'l-bilâdi'l-'Arabiyye.** I. cildi *el-Muḥaddemat ve'l-emsâl* adıyla Hasnâ Dâvûd tarafından yayımlanmıştır (Tıtvân 1999). Tıtvân'da yaygın halk tabirleri, hikmetli sözler ve darbimeseller, diğer Arap ülkelerinde kullanılan benzerleriyle karşılaştırılarak açıklamalı şekilde incelenmiştir. Kitabın neşre hazırlanmakta olan II. cildi darbimeseller ve açıklamalarını içermektedir. **5. Min Kuḍâti Tıtvân ve 'udûlihâ ve veşâ'ikiḥâ fi'l-ḳarney-ni'l-'âşir ve'l-hâdi 'aşer.** *Tıtvân* mecmuasının ikinci sayısında yayımlanmıştır (1957). **6. Elî meşel ve meşel min emsâli Tıtvân** (*Mecelletü'l-baḥşi'l-'ilmi*, sy. 2, Rabat 1964). Müellifin kendi kurduğu Tıtvân Dâvûdiyye Kütüphanesi'nde muhafaza edilen yazma halindeki eserleri de şunlardır: *el-Emsâlü'l-âmmiyye fi Tıtvân ve'l-bilâdi'l-'Arabiyye*'nin ikinci kısmı *et-Tekmile* (*Târîhu Tıtvân*'ın zeyli), 1200'den fazla ailenin tanıtıldığı *'Â'ilâtü Tıtvân, el-Mücteme'u't-Tıtvânî min hilâli emsâlihî ve de'avâtihî ve te'âbirihî, Mu'cemü'l-luḡati'l-'âmmiyye fi Tıtvân, Kitâbü't-Tekmile fi vaşfi ḥuṭatı Tıtvân ve sükkânihâ ve'l-hayâti'l-icti-*

mâ'iyye bihâ, el-'Umletü'l-Mağribiyye fi mi'eti 'âm.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Dâvûd et-Tıtvânî, *Târîhu Tıtvân*, Tıtvân 1379/1959, I. cildin son kısmı, s. e-h; a.mlf., *'Alâ Ra'si'l-erba'in: Müzekkirât* (nşr. Has-nâ Dâvûd), I, Tıtvân 1421/ 2001; *Üstâz el-celîl er-râ'id el-kebîr el-merhûm Muhammed Dâvûd fi mihricânihi'l-te'bîni* (haz. Mustafa eş-Şa'sû'), Tıtvân 1404/1984; *A'mâlû Nedve, Muhammed Dâvûd, el-Hareketü'l-vaşaniyye fi's-Şimâl ve'l-mes'ele'tü's-şekâfiyye*, Rabat 1990; İbnü'l-Hâc el-Fâtımî es-Sülemî, *İs'âfü'l-işvânî'r-râgîbin bi-terâcimi şülletin min 'ulemâ'i'l-Mağribi'l-mu'âşırîn*, Dârülbeyzâ 1412/ 1992, s. 146-150; *Te'bînü'l-fakîh Muhammed Dâvûd*, Tıtvân 1996; Muhammed eş-Şerîf, "et-Tıtvânî, Muhammed b. el-Hâc Ahmed b. Dâvûd", *Mv. ACI*, IV, 475-480.

İSMAİL YİĞİT

TİKRÎT

(تكريت)

Irak'ta tarihî bir şehir.

Dicle nehrinin batı (sağ) sahilinde Cebel-ihamrîn eteklerinde yer alır. Tıkrît (Tekrît) bugünkü Irak'ın Selâhaddin idarî bölümünün (muhafaza) merkezidir ve Bağdat'ın 140 km. kuzeybatısındadır. Şehir ilk olarak Dicle'nin batı yakasındaki tepelikler üzerinde nehir yatağından yüksekte kuruldu. Eski şehirdeki iç kale ve yerleşimin izleri hâlâ mevcuttur. Tarihî kayıtlarda Tıkrît'in adı ilk defa Batlamyus'un coğrafya eserinde Birse diye geçer, Marcellinus şehri Vir-

te olarak adlandırır. İç kalenin bulunduğu yerin hâlâ Burse adını taşıması bununla ilgili olmalıdır. Süryânîce'de Tikris olarak zikredilmiştir. Arap kaynaklarında şehirle ilgili pek çok efsane anlatılır. Bunlardan biri de şehrin Sâsânîler'in kurucusu Erdeşir'in oğlu I. Şâpûr tarafından tesis edildiği, adını da Tıkrît bint Vâil isminde bir Hristiyan kadından aldığı şeklindedir (İA, XII/1, s. 140). Şehrin eski çağlardaki planı Asur-Bâbil dönemi şehirlerini andıracak biçimde çarşı, kale ve yerleşimlerden oluşur. Yâkût, şehrin Persler tarafından Romalılar'a karşı gözetleme amacıyla yüksek bir kayalığın üzerine inşa edildiğini zikreder (*Mu'cemü'l-büldân*, II, 38). Uzun yıllar Persler'in elinde kalan Tıkrît 197'de kısa süreliğine Romalılar'ın, VI. yüzyılda da Bizans İmparatorluğu'nun hâkimiyetine geçti. Bu dönemde şehir, Bizans ile Sâsânîler arasında Hristiyanlığın Ya'kûbî mezhebine ait en büyük kiliselerinin ve manastırlarının bulunduğu bir merkezdi. IV. (X.) yüzyıl İslâm coğrafyacıları Tıkrît'in hâlâ bir Hristiyan şehri olduğunu özellikle vurgularlar. Kilise ve manastır harabeleri günümüze kadar geldi. Şehrin güneyinde yer alan Hadrâ Kilisesi'nin harabeleri ve Mâr Yuhanna Manastırı ile şehrin batısındaki Erba'n ziyaret yerleri bunlar arasında sayılabilir.

Müslümanların şehirle ilk teması Hz. Ebû Bekir zamanında oldu. Hâlid b. Velîd, Sevâd fetihlerine başladığında Aynüt-

temr'in fethinden hemen sonra Nüseyr b. Deysem b. Sevr ve Huzeyfe b. Mihsan kumandasındaki birlikleri Tağlib ve Rebîa kabileleri üzerine gönderdi (12/633-34). Bu birlikler kara yoluyla Tıkrît'e geçip davar ve develeri ganimet aldılar (Belâzürî, s. 356-357). Tıkrît, müslümanlar tarafından ilk defa Kâdisiye Savaşı'nın ardından 16 (637) yılında Sa'd b. Ebû Vakkâs'a bağlı Abdullah b. Mu'tem kumandasındaki birliklerce kırk günlük bir kuşatmadan sonra, şehirde yaşayan Arap kabileleri Tağlib, İyâd ve Nemir'in İslâmiyet'i benimsemesi ve müslümanlara yardım etmesi sonucunda barış yoluyla fethedildi. Şehir halıkıyla 20 (641) yılında tekrar muahede yapılması, muhtemelen bu ilk fetihden sonra elden çıkması neticesinde Nüseyr b. Deysem ve onun nâibi Utbe b. Ferkad tarafından ikinci defa yine barış yoluyla alındığını göstermektedir. Ardından Mes'ûd b. Hureys el-Ebcer buraya vali tayin edildi. Şehirdeki ilk cami (mescid-i cum'a) ve Dicle nehri üzerine köprü bu dönemde inşa edildi (Taberî, IV, 35-36). Emevîler döneminde şehir Hâricîler, Muhtâr es-Sekaffî ve Abdullah b. Zübeyr arasındaki çatışmalar dışında fazla bir olaya sahne olmadı (a.g.e., VI, 35, 39, 133, 136). Belâzürî (ö. 279/892), kendi döneminde Halep bölgesinden sürülen Tenûh ve diğer bazı Arap kabilelerine mensup bir grubun Tıkrît'te yaşadığını kaydeder (*Fütûh*, s. 208). Arkeolojik kazılarda buluntulara göre Abbâsîler zamanında Dicle'nin batı yakasında İshâkî kanalı açılarak Hadrâ Kilisesi'nin yanına cami ve çarşılar yapıldı. Fetih sırasında şehid düşen sahâbe mezarları koruma altına alındı. IV. (X.) yüzyıl İslâm coğrafyacıları Tıkrît'i el-Cezîre'ye bağlı olarak gösterirler. İbnü'l-Fakîh, Tıkrît'i İshâkî Kanalı'nın suladığı mâmur bir şehir diye tasvir ederken (*Kitâbü'l-Büldân*, s. 331, 366-367) bu yüzyılın sonunda İstahrî ile (s. 86) Makdisî (s. 123) yünlü dokumalarıyla tanındığını belirtirler ve şehirde 329 (941) yılında Dicle nehrinin taşması yüzünden 400 dükkânla evin yıkıldığını, pek çok insanın telef olduğunu kaydederler.

III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren aralıklarla Hamdânîler'in idaresine geçen şehir 332'de (943) Emîrülümerâ Tüzün'ün yardımıyla Abbâsîler tarafından ele geçirildi. 334'te (945) Tüzün ölünce Nâsirüddeve el-Hamdânî, Tıkrît'i Emîrülümerâ Şîrzâd'a iktâ etti. Büveyhîler'den Muizzüddeve, Tıkrît'i ele geçirmeye çalıştıysa da bu mücadele anlaşmayla sonuçlandı ve şehir Hamdânîler'e bırakıldı. Tıkrît daha sonra Ukayfîler'den Benî Makn ailesinin

Tıkrît'ten bir görünüş (ön planda el-Câmiu'l-kebîr)

